

ریاضی‌دانان معاصر ایران احمد بیرشک معلم خودساخته

دکتر رضاحیدری قزلجه، استادیار دانشگاه فرهنگیان تهران، تصویرگر: حمید خلوتی

۱. احمد بیرشک، تقویم‌نگار، پژوهشگر

تاریخ علم، معلم، مترجم، دانشنامه‌نویس و ریاضی‌دان بود. او روز ۴ بهمن ۱۲۸۵، مقارن با مشروطیت به دنیا آمد. پدرش کارمند گمرک در مرزهای جنوبی و شرقی ایران بود که غالباً مأمور خدمت در شهرهای مرزی ایران می‌شد و خانواده را به همراه خود می‌برد. از این رو، احمد بیشتر درس‌های ابتدایی و متوسطه را به طور خودآموز یا نزد پدر خواند و امتحان داد. دوران کودکی او در باجگیران خراسان گذشت و نزد پدر آموزش‌های پایه و همچنین زبان فرانسوی و کمی روسی را فراگرفت. پس از آن، به مشهد رفت و پس از آزمون که مدیر مدرسه از وی به عمل آورد، با ورود به کلاس چهارم، تحصیلات رسمی خود را شروع کرد! ولی پس از سه ماه، به تشخیص معلم به کلاس پنجم انتقال یافت. در سال ۱۳۰۰ تحصیلات خود را در «مدرسه آلیانس» با حضور در کلاس هفتم ادامه داد. در مورد این مدرسه، قابل ذکر است که کودکان ۶ ساله در ابتدای ورود به مدرسه، وارد کلاس دوازدهم می‌شدند و در صورت قبولی به کلاس یازدهم می‌رفتند. به همین ترتیب، وقتی پس از سالها به کلاس اول می‌رسیدند و قبول می‌شدند، دیپلم می‌گرفتند! به طور کلی، بیرشک در بیشتر دوران‌ها معلم خودش بوده است. تحصیلات ابتدایی و متوسطه او معمولاً به صورت خودآموز و هر سه ماه یک پایه بوده است.

۲. پس از پایان دوره دبیرستان، در مهرماه ۱۳۰۸ به دانشسرای عالی (دانشگاه خوارزمی کنونی) تهران در رشته ریاضیات وارد شد و با محسن هشترودی بزرگ، هم‌کلاس گشت. دوره سه ساله آنجا را با موفقیت به پایان رساند و به خدمت وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه درآمد. کار خود را با تدریس ریاضی، فیزیک، علوم طبیعی و زبان کلاس‌های اول تا ششم متوسطه در ساری آغاز کرد. پس از آن، به تدریس در پلی‌تکنیک (دانشگاه امیرکبیر فعلی) و دانشسرای عالی مشغول شد. بیرشک، مدتی رئیس کارگزینی دانشگاه تهران و مدتی هم رئیس اداره استخدام شهرستان‌ها در کارگزینی وزارت فرهنگ بود. در سال ۱۳۴۱ به معاونت وزارت فرهنگ رسید. وی همچنین با دانشگاه صنعتی شریف در ویرایش متون ریاضی و فیزیک همکاری داشت.

۳. یکی از بزرگترین خدمات ایشان به جامعه فرهنگی ایران، بنیان‌گذاری مدرسه‌های هدف بود که در زمان خود بالاترین سطح آموزشی و بهترین تجهیزات را داشت. احمد بیرشک و تنی چند از یارانش، در خرداد ۱۳۲۷ با سرمایه‌ای اندک (۳۵۰۰۰ تومان) اولین مدرسه هدف (مخفف هنر، دانش و فرهنگ) را راه‌اندازی کردند. گروه فرهنگی هدف، متشکل از چهار دبستان دخترانه و پسرانه و چهار دبیرستان، تا سال ۱۳۵۸، بیش از ۱۶ هزار دیپلمه تربیت کرد. دکتر بیرشک، تلاش فراوانی برای رشد و ارتقای این مدارس انجام می‌داد، تا آنجا که همواره حقوق معلمی خود را صرف سرمایه‌گذاری و توسعه این مراکز آموزشی می‌کرد. وی همچنین چندین بار برای مطالعه در مورد نظام‌های آموزشی جهان به فرانسه، انگلستان، شوروی سابق و آمریکا سفر کرد.

۴. بیرشک در سال ۱۳۷۰ بنیاد «دانشنامه بزرگ فارسی» را بنیان نهاد و تا سال ۱۳۷۷ ریاست آن را برعهده داشت. در این سال وی با دریافت لوح تقدیر ریاست جمهوری، به عنوان استاد نمونه شناخته شد. دانشگاه شهید بهشتی به پاس خدمات فراوان استاد، در این سال مدرک دکترای افتخاری در ریاضیات را به ایشان اعطا کرد. همچنین، کتابی به نام «بیرشک نامه» در تجلیل از تلاش‌های علمی وی، توسط این دانشگاه به چاپ رسید. وی علاوه بر دانشنامه بزرگ فارسی، در تألیف «دانشنامه ایرانیکا»، «فرهنگ کامل انگلیسی - فارسی آریان‌پور»، «فرهنگنامه کودکان و نوجوانان» و «دانشنامه ایران و اسلام»، همکاری داشته است.

۶. مجموعه آثار استاد بیرشک بیش از ۱۱۸ عنوان گزارش شده که حدود ۵۴ مورد از آن‌ها، کتاب درسی‌اند. در واقع، او ترجمه و نویسندگی را از زمانی که هنوز دیپلم نگرفته بود، شروع کرد. از جمله ترجمه‌های ماندگار او، کتاب «یک، دو، سه بینهایت» و کتاب «سرگذشت علم» است که دومی تقدیرنامه بهترین ترجمه سال را اخذ نمود و استاد، ۵۰ سکه بهار آزادی دریافتی بابت این جایزه را به بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی هدیه کرد.

۵. گاهنامه تطبیقی سه هزار ساله یکی دیگر از آثار ماندنی استاد بیرشک است. استاد با دیدن جزوه‌ای از درس علوم اجتماعی، متوجه به کار رفتن تاریخ میلادی، هجری شمسی و هجری قمری در یک جمله شد که موجب سردرگمی دانش‌آموزان می‌شد. بنابراین، به فکر تنظیم جدولی افتاد که به کمک آن تاریخ‌ها به یکدیگر تبدیل شوند. او این کار را با شایستگی هر چه تمام‌تر انجام داد. با وجود آنکه تقویم جلالی بیش از ۸۳۰ بار دقیق‌تر از تقویم میلادی است، این تقویم در هیچ دایرةالمعارف خارجی وارد نشده بود. تلاش چندین ساله استاد بیرشک، گاه‌شمار ایرانی را به مرتبه‌ای جهانی رساند و محاسبات و روش علمی ایشان، کتابی بی‌نظیر در تطبیق سه گاه‌شماری میلادی، هجری قمری و هجری شمسی پدید آورد. او کتاب خود را به انگلیسی ترجمه کرد که در آمریکا چاپ شد.

۷. بیرشک انسانی شوخ‌طبع بود. جایی گفته بود: «مدت‌هاست که نمک نمی‌خورم، بنابراین بی‌نمک. از قند منع شده‌ام، لذا شیرین هم نیستم. ادویه‌جات و طعم‌دهنده‌ها برایم بد است، در نتیجه شده‌ام یک آدم بی‌مزه.» شستن ظرف‌های روز جمعه همواره در انحصار ایشان بوده است.

۸. احمد بیرشک معلمی شایسته، نویسنده و مترجمی دقیق، پژوهشگری توانا و مدیری لایق بود. او در ۹۰ سالگی، روزانه ۲۰ ساعت کار می‌کرد. چشم راست ایشان از هفت سالگی و گوش چپ‌شان از حدود ۳۰ سالگی دچار مشکل شده بود؛ اما هیچ‌گاه شکوه نکرد و این مطلب، تاثیری در کار مداوم او نگذاشت. او به کارهای گروهی علاقه‌مند بود که تأسیس گروه هدف و تشکیل مجموعه خرد مثالی برای این مطلب هستند. از افراد تاثیرگذار روی خود، به علامه طباطبایی با این عنوان اشاره کرده است: «اهل دینی که اهل دل هم بود». سرانجام روز ۱۴ فروردین ۱۳۸۱ در سن ۹۵ سالگی چشم از جهان فروبست، در حالی که در روزهای ابتدایی فروردین همان سال، نشان دولتی درجه یک دانش را از دفتر ریاست جمهوری دریافت کرده بود. روحش شاد.

۹. مسئله: تاریخ میاد امام رضا (علیه‌السلام)، ۱۱ ذی‌القعدة سال ۱۴۸ هجری قمری می‌باشد. سال تولد امام رضا (ع) را برحسب هجری شمسی به دست آورید. (راهنمایی: سال شمسی را ۳۶۵ روز و سال قمری را ۳۵۴ روز در نظر بگیرید).

پی‌نوشت:

۱. اولین راه آهن ایران از تهران به ری (حرم حضرت عبدالعظیم الحسنی (ع)) در سال ۱۸۸۸ کشیده شد. بعد از مدتی راه آهن تبریز به جلفا در ۱۳۳۲ ساخته شد و بالاخره در سال ۱۳۰۶ اولین کنگ راه آهن سراسری ایران زده شد. (مگر راه آهن ایران سیر فقه‌رایی داشته که اولی ۱۸۸۸ بوده، دومی ۱۳۳۲ و آخری در ۱۳۰۶)

منبع اصلی:

اکرمی، موسی. (۱۳۷۷). بیرشک نامه. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. تهران.

